

KONKURENCJA W NATURZE A NATURA KONKURENCYJNOŚCI W GOSPODARCE – WYBRANE PRZYKŁADY ANALOGII W ŚWIECIE ZWIERZĄT I EKONOMII

Kamila Musiał, Wiesław Musiał***

*Dział Technologii, Ekologii i Ekonomiki Produkcji Zwierzęcej
Instytutu Zootechniki-PIB w Balicach

Dyrektor instytutu: prof. dr hab. Eugeniusz Herbut

**Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Instytutu Ekonomiczno-Społecznego
Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie

Dyrektor zakładu: prof. dr hab. Wiesław Musiał

Słowa kluczowe: natura konkurencji, konkurencja w naturze, konkurencyjność w gospodarce
Key words: nature of competition, competition in nature, competitiveness in the economy

S y n o p s i s. W opracowaniu podjęto problem konkurencyjności w naturze w odniesieniu do świata zwierząt i analogicznie w sferze ekonomii na przykładzie firm, w tym gospodarstw rolnych. Praca ma charakter przeglądowy i opiera się na metodzie analogii, mającej służyć diagnozowaniu i porównywaniu zjawiska, jakim jest konkurencja wśród zwierząt i w działalności gospodarczej. Poszukiwano analogii dla rodzajów konkurencji pomiędzy światem zwierząt i sferą gospodarczą. Zwrócono uwagę na złożoność i zróżnicowanie strategii konkurowania, stosowane przez różne osobniki i podmioty gospodarcze. Rozważania nad naturą konkurencyjności wykazują, że w przyrodzie nie sposób uzyskać poziom bycia trwale konkurencyjnym w stosunku do innych organizmów. Przez analogię można tę sytuację odnieść także do realiów gospodarczych, gdzie faworyzowane są te czynniki, które podtrzymują konkurencyjność, zwłaszcza w odniesieniu do konkretnych firm.

WSTĘP

Świat biologiczny uważany jest za najwyższą doskonałość, której nie jest w stanie przewyższyć żaden, choćby najbardziej przemysłowy wynalazek człowieka, kieruje się zarazem względnie prostymi regułami działania. Przykładem takiego wzoru zachowania jest zjawisko konkurencji, przejawiające się w każdym aspekcie bytu ożywionego. Kształtuje ono relacje w różnych rodzajach społeczności, zarówno zwierzęcych, jak i ludzkich [K. Musiał, W. Musiał 2011]. W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania odniesieniami z pola szeroko rozumianej ekonomii do natury i odwrotnie. Pewne elementy funkcjonowania obydwu tych sfer da się niewątpliwie efektywnie przyrównać, powiązać i objaśniać w ramach rozważań dotyczących filozofii przyrody, w tym rolnictwa [Manteuffel 1987]. Zjawisko konkurencji, ze względu na jego występowanie we wszystkich dziedzinach życia, może być dobrym przykładem na spojenie, ale i konfrontację ze sobą tych dwóch tylko pozornie niezwiązanych dziedzin naukowych, jakimi są nauki przyrodnicze i ekonomiczne.

W procesie poszukiwania nowych inspiracji dla ekonomii i dla gospodarczej działalności człowieka skierowanie właśnie ku przyrodzie może okazać się niezwykle przydatne w rozważaniach służących doskonaleniu organizacji podmiotów gospodarczych, w tym rolnych. Nic tak jak natura nie jest równie nieskończonym źródłem przykładów, koncepcji i rozwiązań mogących okazać się przydatnymi w myśleniu o ich organizacji [Morgan 1999]. Nawiązania do natury stosowane są w ekonomii coraz chętniej, zwłaszcza w celu ukazania złożoności i kompleksowości przedsięwzięć, np. rozwoju firm, w tym gospodarstw o różnej wielkości. Mogą być przez analogie odnoszone do złożoności budowy organizmów żywych lub nawiązywać do ich cyklu życiowego, ukazując narodziny, rozwój i okres schyłkowy. Jak podawał Kevin Kelly uważany za jednego z prekursorów tzw. biologii organizacji, dzisiejsze korporacje zaczynają wręcz tworzyć swoje struktury, wzorując się na doskonałości systemów biologicznych, kształtowanych przez mechanizmy ewolucji [Kelly 1997]. Natomiast według Katarzyny Kaniowskiej, fenomen trwałości ewolucjonizmu, a więc przemian, które w naturze są motorem napędzającym konkurencję, może być też sposobem na interpretowanie zjawisk gospodarczych [Kaniowska 1985]. Jest to jedynie uzależnione od trafności stawianych pytań badawczych, gdyż konkurencyjność ma charakter względny i może być oceniana w ramach ściśle określonego kontekstu [Strojny 2010].

We współczesnym ewolucjonizmie napotkać można wiele sposobów interpretowania konkurencyjności. Ewolucję i łączącą się z nią konkurencję można rozumieć jako proces nieustannej interakcji przyrody, ale także społecznych i gospodarczych działań człowieka. W świecie ustawicznej konkurencji obserwuje się jednak także pewne postawy będące zaprzeczeniem egoistycznego konkurowania, które określane są jako altruistyczne. Obserwuje się je zarówno u pewnych zwierząt, jak i w skomplikowanych kulturowo i ekonomicznie społecznościach ludzkich [W. Musiał, K. Musiał 2012]. Rezygnacja z konkurencji w niektórych sferach życia w populacjach ludzkich może mieć jednak pewien negatywny wydźwięk w aspekcie działania doboru naturalnego [Darwin 1959, Dawkins 1989, Baker 1996].

Celem opracowania jest poszukiwanie analogii pomiędzy naturą w odniesieniu do mechanizmów ewolucji i ekologii a procesami konkurencji podmiotów gospodarczych, w tym rolnych. Podjęto próbę wykazania, na czym w istocie polega owa natura konkurencji, wyrażana w przyrodzie na różnych poziomach przez dobór naturalny i związaną z nim walkę o byt; jaka jest jej istota i odniesienia do ekonomii, tzn. czy jest to tylko walka o przeżycie firm, czy może bardziej o lepsze warunki funkcjonowania, możliwość dalszego powiększania zasobów oraz ekspansji terytorialnej. Postawiono także tezę odnośnie istnienia analogicznych „substratów”, które są tzw. mediami lub zasobami, o które trwa konkurencja zarówno w przyrodzie, jak i w ekonomii.

ZAKRES PRACY

W pracy podjęto próbę porównania ze sobą konkurencji w świecie zwierząt do konkurencyjności w ekonomii. Za siłę napędową dla konkurencji w naturze uznano pojęcie darwinowskiej walki o byt, kształtowanej przez działanie doboru naturalnego. Wpływa ona na występowanie rozmaitych strategii umożliwiających konkurowanie pomiędzy sobą różnych organizmów żywych. Do syntetycznej analizy wybrano następujące rodzaje konkurencji w naturze, reprezentowanej przez świat zwierzęcy: konkurencję o niszę ekologiczną/zasoby (w ujęciu ogólnym), zasadę konkurencyjnego wypierania (hipoteza Gausego), kształtowanie się poprzez działanie doboru naturalnego różnych strategii życiowych, zapewniających bycie

konkurencyjnym, konkurencyjne rozszczepianie cech i uwolnienie, a także konkurencję według tzw. hipotezy Czerwonej Królowej [Łomnicki 1997, Weiner 1999].

W rozważaniach założono prymat biologii nad ekonomią. Poszukiwano analogii dla postaw ludzkich kreujących funkcjonowanie sfery ekonomii, tj. strategii konkutowania firm, do strategii współzawodnictwa i walki o byt obserwowanych w świecie zwierząt. Rozważono problem stwarzania konkurencyjnych warunków dla trwania życia organizmu oraz analogicznie dla życia firmy, tzn. takich, które dają szansę na przeżycie i odniesienie sukcesu. Analizowano zasoby, o które konkuruje się przy porównaniu np. dużych grup zwierząt i licznych małych firm produkcyjnych, np. drobnych gospodarstw rolnych. Poszukiwano uwarunkowań i czynników mających istotne znaczenie dla życia i rozwoju, które należałoby przenieść z nauk biologicznych do ekonomii w celu poprawy konkurencyjności człowieka w sferze gospodarczej, w tym poprawy konkurencyjności firm.

W opracowaniu zastosowano zapomnianą i ostatnio pomijaną w badaniach naukowych metodę analogii, która posłużyła do diagnozowania i objaśniania podobieństwa zjawiska konkurencji w świecie zwierzęcym oraz konkutowania firm w realiach ekonomicznych. Według Witolda Kwaśnickiego, jednym ze sposobów na znalezienie trafnego opisu procesów gospodarczych jest spojrzenie na ekonomię przez pryzmat innej dyscypliny naukowej [Kwaśnicki 2001]. Dlatego też alternatywą dla często mechanistycznego widzenia ekonomii może być jej wizja oparta na analogiach biologicznych. Wynika to ze specyfiki badań naukowych w dziedzinie ekonomii, w których w przeciwieństwie do nauk przyrodniczych bardzo trudno jest prowadzić powtarzalny eksperyment, a w odniesieniu do badań funkcjonujących firm nie ma faktycznie takiej możliwości [Stachak 2013]. Istota poznawania przez analogie sprowadza się do poszukiwania cech, stanów i zjawisk świadczących o podobieństwach w orzekaniu o porównywanych podmiotach czy zjawiskach. Może być to bardzo pomocne w poznawaniu heurystycznym oraz służyć jako inspiracja do odmiennego podejścia do analiz i ocen zjawisk ekonomicznych konfrontowanych z procesami przyrodniczymi w ramach ogólnej filozofii przyrody [Manteuffel 1987].

WYBRANE RODZAJE KONKURENCJI WŚRÓD ŻYWYCH ORGANIZMÓW

Konkurencja w przyrodzie jest zjawiskiem powszechnym i zalicza się ją do interakcji antagonistycznych, a więc takich, które są z reguły niekorzystne dla jednej z konkurujących frakcji. Przykładem są oddziaływania międzypopulacyjne, w których dwie populacje tego samego lub różnych gatunków zwierząt, zazwyczaj o podobnych wymaganiach środowiskowych, rywalizują o tę samą niszę ekologiczną stanowiącą ich miejsce do życia. W rezultacie dochodzi do współzawodnictwa o ograniczone zasoby środowiska, takie jak pokarm, przestrzeń życiowa, podatność na działanie drapieżców czy choroby. Na stopień i rodzaj konkurencji mogą wpływać także różnego typu sytuacje stresowe, jak gwałtowne zmiany środowiska, m.in. w postaci występowania: suszy, powodzi, skrajnych temperatur czy skażenia substancjami chemicznymi. W świecie ożywionym, zwłaszcza zwierzęcym, dla wyjaśnienia istoty konkurencji można by posłużyć się nieco uproszczonym stwierdzeniem, że największymi wrogami wszystkich istot żywych są inne istoty, które rywalizują o te same lub podobne zasoby [Łomnicki 2011, Ridley 1993, Weiner 1999, 2007].

W przypadku populacji różnych gatunków zwierząt mamy do czynienia z konkurencją międzygatunkową. Redukuje ona szybkość wzrostu populacji proporcjonalnie do częstości spotkań osobników różnych gatunków. Może to doprowadzić do zrównoważonego

dopasowania się gatunków lub do tego, że jedna populacja zastąpi drugą albo zmusi ją do zajęcia innej niszy ekologicznej, gdzie dostępne będzie odmienne pożywienie czy okresy aktywności. Szczególnie silnie proces ten zachodzi dla gatunków blisko ze sobą spokrewnionych, o podobnych wymaganiach, zajmujących w naturalny sposób podobne nisze. Zjawisko takie nazywane jest zasadą konkurencyjnego wypierania lub też (od nazwiska jej twórcy) hipotezą Gausego. Mówi ona o tym, że jeśli dwa gatunki lub populacje tego samego gatunku zamieszkują identyczne nisze ekologiczne, nie mogą ze sobą długotrwale współistnieć i w konsekwencji jeden wypiera drugi [Krebs 1997, Weiner 1999].

Konkurencja jest podstawowym mechanizmem działania doboru naturalnego, bez którego życie nie mogłoby istnieć [Darwin 1959]. Powodem tego byłby brak siły eliminującej szkodliwe mutacje w linii rozrodczej, które gromadzą się w poszczególnych organizmach. Koncepcja doboru naturalnego zakłada, że osobniki każdego gatunku różnią się pomiędzy sobą, a liczba młodych osobników w każdym pokoleniu przewyższa liczbę z pokolenia rodziców. Ze względu na ograniczoną pojemność środowiska tylko niektóre osobniki dożywają do okresu rozrodu i są to jednostki najlepiej dostosowane do panujących warunków życia [Szarski 1997]. Wynika to z modelu istnienia doboru naturalnego, który opiera się na tzw. walce o byt, gdzie zwierzęta, aby przeżyć, muszą konkurować ze sobą o dostępne zasoby środowiska. Doprowadziło to do wykształcenia się wśród organizmów różnorodnych strategii życiowych, kształtowanych przez dobór naturalny, które zapewniają możliwe najlepsze dostosowanie się poszczególnych gatunków czy osobników tego samego gatunku do znanego im środowiska. Tym samym wpływają na bycie konkurencyjnym w stosunku do innych organizmów, wchodzących z nimi w różnorodne interakcje.

Mnogość form życiowych na kuli ziemskiej wyraża się w występowaniu zarówno organizmów o bardzo małych, jak i dużych rozmiarach ciała, o różnej długości życia i liczbie wydawanego potomstwa. Ponadto różnice w strategiach życiowych mogą być obserwowane nawet wśród osobników tego samego gatunku [Łomnicki 1997]. Na tej podstawie gatunki dzieli się na dwie grupy: należące do siedlisk stabilnych oraz niestabilnych. Te pierwsze, dla których działa tzw. dobór typu r produkują bardzo dużo łatwo rozprzestrzeniającego się potomstwa i efektywnie zajmują dostępne siedliska. Dobór r zachodzi w klimacie zmiennym, przy wysokiej śmiertelności osobników oraz przy konkurencji wewnątrz i międzygatunkowej. Jego rezultatem jest szybki rozwój osobniczy, wczesny rozród, mała masa ciała i jednorazowa reprodukcja. Druga strategia, w ramach tzw. doboru typu K , będąca odwrotnością pierwszej, charakteryzuje się produkowaniem niewielkiej liczby potomstwa, ale za to dużego, zdolnego do konkurencji z innymi osobnikami. Jest ona nastawiona na maksymalne wykorzystanie dostępnych zasobów, w stabilnych i możliwych do przewidzenia warunkach środowiska, np. w zbiorowiskach nasyconych przez organizmy żywe, przy ostrej konkurencji, gdzie osobniki charakteryzują się dużą wielkością ciała i długim życiem. Można zatem stwierdzić, że łatwo rozprzestrzeniające się gatunki ryb są kształtowane przez dobór typu r , a długo rosnące żyrafy przez dobór K . Dlatego też organizmy reprezentujące dobór typu r z reguły żyją w dużych grupach, natomiast typu K preferują życie w małych grupach lub nawet indywidualne, jak niedźwiedzie czy duże koty.

Jeżeli środowisko życia jest jednorodne, to w wyniku działania doboru gatunki blisko ze sobą spokrewnione w warunkach działającej konkurencji będą różnicowały się pod względem cech ekologicznych i morfologicznych. Znany powszechnie wśród ekologów przykładem na zobrazowanie tego typu konkurencji są ptaki żyjące na Wyspach Galapagos nazywane ziębami Darwina. Stanowią one 14 blisko spokrewnionych ze sobą gatunków, które powstały z jednego gatunku wyjściowego. Występuje wśród nich duże zróżnicowanie

nisz troficznych, przy stosunkowo niedużym ogólnym zróżnicowaniu morfologicznym. Większość z nich stanowią gatunki żywiące się owocami lub nasionami, z czego te owocożerne mają dzioby delikatniejsze niż te jedzące nasiona. Długoletnie badania wykazały, że dobór działał niezwykle silnie na kształt dziobów tych ptaków i jest to klasyczny przykład tzw. konkurencyjnego rozszczepiania cech [Rafiński 1997, Weiner 1999].

Innym typem konkurencji jest tzw. konkurencyjne uwolnienie, które obserwowane jest u gatunków zdolnych do wykorzystania szerokiego spektrum zasobów. W warunkach konkurencji wykorzystują one tylko tę ich część, którą potrafią eksploatować wydajniej niż konkurent. Kiedy konkurent zniknie, mogą sięgnąć po cały uwolniony zakres zasobów. Zjawisko to obserwowane jest u różnych organizmów, np. gatunków ptaków owadożernych żerujących w różnych partiach drzew [Weiner 1999].

Według innej teorii ewolucyjnej, zwanej hipotezą Czerwonej Królowej, organizmy żywe cały czas muszą zwiększać dostosowanie swoich cech do zmieniającego się środowiska, a zarazem do innych organizmów je zamieszkujących. Jest to zachowanie wybitnie konkurencyjne, łączące cechy wszystkich wyżej wymienionych strategii. Założenia tej hipotezy ukazują jednak również bezcelowość ostrego konkurowania pomiędzy organizmami, gdyż w sytuacji osiągnięcia przez nie lepszego dostosowania do środowiska w wyniku nabycia w drodze ewolucji pewnych ulepszeń, szansa na ich przetrwanie wcale się nie zmieni, gdyż ich konkurenci także nieustannie ulepszają swoje dostosowania, zwiększając tym samym swoją konkurencyjność [Weiner 1999].

KONKURENCJA W EKONOMII

Konkurencja jest stałym elementem gospodarki rynkowej, a jej natężenie pozostaje w ścisłym związku z cyklem życia konkretnego produktu, rynku czy firmy. Konkurencyjność firmy zależy od jej potencjału, który definiowany jest jako system zasobów materialnych i niematerialnych, umożliwiających zastosowanie optymalnych instrumentów skutecznego konkurowania na rynkach [Niedokos 1997, Szopik 2007]. W ekonomii problem konkurencyjności firm jest opisywany za pomocą bardzo rozbudowanych teorii, analizowany jest także w wielu jej naukach szczegółowych, takich jak: zarządzanie, finanse czy marketing. Według Michaela Portera, konkurencja w ujęciu ekonomicznym to taka rozszerzona rywalizacja, za którą kryje się pięć podstawowych sił konkurencyjnych. Należą do nich: wejście (na rynek), groźba substytucji, siła przetargowa klienta, siła przetargowa dostawców oraz nowi „gracze” [Porter 2006]. Konkurencja w ekonomii podmiotów gospodarczych to, najogólniej ujmując, depersonifikacja i podniesienie na inny poziom rozważań konkurencyjnych działań ludzkich i odniesienie ich do sytuacji dotyczących firm, np. gospodarstw rolnych. Ich zachowania i stany, w tym wielkość, organizacja i dyslokacja przestrzenna, mogą być przyrównane na zasadzie analogii do świata przyrody ożywionej i można je analizować w ramach tzw. ekologii firm. Takie podejście pozwala na poszukiwanie i prześledzenie tego, co właściciele firm czy też ich kierownicy, np. właściciele gospodarstw, przenieśli, adaptowali albo też mniej lub bardziej świadomie pozyskali do ekonomii właśnie ze sfery świata zwierząt. Należy przy tym wyjść z założenia, że sami właściciele lub menedżerowie jako osoby w swych postawach życiowych funkcjonujące w konkretnym ekonomicznym otoczeniu konkurują pomiędzy sobą w wielu aspektach i stosują różne strategie konkurowania wywodzące się właśnie ze świata przyrody. To, co czynią, jest zespołem działań naturalnych, z racji tego, że zarządzający firmami sami są

częścią składową natury, a więc niejako dziedziczą po świecie zwierzęcym szereg cech, które nakierowują ich do myślenia o konieczności ciągłego konkurowania.

Rozpatrując spersonifikowane zachowania firm, wzięto pod uwagę ich funkcjonowanie w warunkach zmuszających do stałej konkurencji, a więc ciągłej walki o przetrwanie. Założono, że podobnie jak żyjące w swym środowisku zwierzęta, także firmy działają w wysoce złożonym otoczeniu, to jest w warunkach istnienia wielowymiarowej zależności pomiędzy nimi samymi a tym, co na zewnątrz. W środowisku tym następują dynamiczne zmiany dotyczące wzrostu: złożoności otoczenia, nowości, szybkości zmian i intensywności działań [Ansoff 1985]. Łatwo doszukać się tutaj analogii do świata zwierzęcego i konkurencji kształtowanej przez natężenie analogicznych uwarunkowań i czynników, jakimi są np. zmiany klimatyczne czy ingerencja człowieka w przyrodę.

Punktem wyjścia do rozważań o konkurencyjności firm jest ich potencjał do konkurowania. Stanowi on źródło zasobów przewag konkurencyjnych, tj. taką konfigurację ich atutów i instrumentów konkurowania, dzięki której firma zdobędzie większą akceptację odbiorcy swoich towarów i usług [Glabiszewski 2004]. Podobnie jak w przyrodzie, także tutaj istotne jest osiągnięcie wielowymiarowego sukcesu, np. na rynku. Według Rafała Haffera, sukces jest wynikiem skutecznej realizacji przyjętych celów, często bardzo prostych [Haffer 2002]. Można je realizować dzięki zastosowaniu prostych i powszechnie znanych lub unikatowych strategii, które są stosowane i sprawdzone w naturze.

Kreowanie przewagi konkurencyjnej w ekonomii firm jest procesem ciągłym, dla którego punktem wyjścia może być rzadkość i wyjątkowość zasobów oraz umiejętności, które owocują zdolnością do bycia bardziej skutecznym niż konkurenci [Adamik 1998]. Istotne jest zwrócenie uwagi na efekt synergii, czyli integracji działań, wynikający ze wzajemnych relacji, co stanowi ważny, a czasem wręcz decydujący argument w grze konkurencyjnej. W konsekwencji umożliwia to osiągnięcie pozycji konkurencyjnej o incydentalnym, przejściowym lub trwałym charakterze [Domańska 2008].

Przewaga konkurencyjna może być także traktowana w ekonomii jako proces tworzenia, ale i zawłaszczania, co szczególnie silnie odnosi się także do świata przyrody [Oblój 2001]. Można ją rozpatrywać zarówno w sferze zasobów, jak i działań, które nie mogą być stosowane przez potencjalnych rywali konkretnych firm. Jest ona także sumą bardzo ważnych korzyści, powstających w wyniku trwającego w dłuższym czasie procesu konkurowania. Może to wynikać z korzystnego usytuowania firmy, np. w postaci gospodarstwa rolnego, względem takich zasobów, jak dobrej jakości gleby, dostępności siły roboczej i konsumentów. Przewaga konkurencyjna firm wynika także z ich kontekstualnego charakteru, co warunkowane jest nie tylko intensywnością wysiłku danego podmiotu, ale również działaniami podejmowanymi przez jego rywali, a więc jest kształtowana przez czynniki zewnętrzne [Gorynia 2009]. Istotny z punktu widzenia rozważań nad konkurencyjnością jest także aspekt jej trwałości, tj. czasu, w którym ma przewagę nad rywalami [Godziszewski 2001].

Zdaniem Andrzeja Kalety, źródła przewagi konkurencyjnej mogą być zdecydowanie różne, w przedsiębiorstwie dzieli się je na zewnętrzne, tworzone np. przez państwo, oraz wewnętrzne – powstające w obrębie firmy [Kaleta 2000]. Obecnie powszechnie akceptowane jest podejście, że dominujące znaczenie mają zwłaszcza wewnętrzne źródła przewagi. Świadczy o tym chociażby prymat wynikający z ekonomii skali, co w przełożeniu na biologię można odnieść do korzyści z życia w dużym stadzie. Dla przedmiotu analizy bardzo istotne wydają się także rodzaje przewagi konkurencyjnej, które wynikają z kapitału materialnego firmy, tj. „widocznych” aktywów przedsiębiorstwa, zestawionych w sprawozdawczości, w tym kapitału finansowego, ale także kapitału ludzkiego. Poszukując analogii w przyrodzie,

łatwo można wskazać, że gatunki zwierząt o dużych rozmiarach ciała czy bardziej inteligentne, a wewnątrz gatunków także poszczególne osobniki wyróżniające się szczególną inteligencją, mogą mieć wyraźną przewagę konkurencyjną w stosunku do innych osobników lub gatunków. Jednak w naturze, podobnie jak w gospodarce, nawet w warunkach konkurencji możliwa jest koegzystencja jednostek silnych i słabych, mniej inteligentnych i wyróżniających się pod tym względem. Sam fakt posiadania dużego kapitału, u zwierząt np. w postaci dużej masy ciała, nie zawsze jest gwarantem sukcesu w postaci lepszej konkurencyjności. Według R. Haffera, ważniejsze źródła dla rozpatrywanego problemu konkurencyjności, łączące ich zewnętrzny i wewnętrzny charakter, ze wskazaniem analogii dla ekonomii i świata zwierząt mogą tkwić np. w efekcie skali produkcji i profesjonalizmu menedżera, co w przełożeniu na biologię wyjaśnić można korzyściami z życia w dużym stadzie [Haffer 2002]. Zapewnia to lepszą ochronę przed drapieżnikami i może przekładać się na wiek, doświadczenie i długowieczność zwierząt, czyli cechy służące ich przetrwaniu. Istotna jest także dostępność tanich, łatwych do nabycia czynników produkcji, surowców, technologii czy siły roboczej, co w świecie zwierzęcym można przełożyć np. na możliwość zerwania zwierząt na terenach obfitujących w łatwo dostępny pokarm i wodę.

Odnosząc się do założonych powyżej strategii konkurowania w świecie zwierząt i analogicznie do konkurowania firm, zwłaszcza gospodarstw rolnych, w pierwszej kolejności należy podjąć kwestie konkurencji o niszę ekologiczną, co w ekonomii sprowadza się głównie do wyboru branży, kierunku produkcji i lokalizacji tworzonych firm. Istotne, a nawet decydujące o przyszłości jest miejsce lokalizacji firmy, które jeśli jest dogodne, będzie przynosić rentę geograficzną. Ponadto, podobnie jak w świecie zwierzęcym, prawdziwe jest tutaj stwierdzenie, że największymi wrogami danej samodzielnej firmy, zwłaszcza małej, są inne małe firmy rywalizujące o te same rynki i funkcjonujące w bliskiej odległości od siebie. Konkurencja w przyrodzie według hipotezy Gausego może prowadzić do wzajemnego wykluczania się gatunków blisko spokrewnionych, proste analogie w tym zakresie występują także w sferze firm, np. gospodarstw ogrodniczych, które zmuszone są do poszukiwania różnych nisz rynkowych przez różnicowanie asortymentu i usług. Podobne zbliżenie asortymentu i jakości produktów firm operujących na rynkach lokalnych powoduje wzrost ich poziomu wzajemnego konkurowania i wypieranie gospodarstw słabszych.

Działający powszechnie w naturze mechanizm doboru naturalnego można odnieść bezpośrednio do teorii powstawania małych firm. Tego typu podmiotów gospodarczych każdego roku powstaje z reguły bardzo wiele. Część z nich tworzona jest przez niemających odpowiedniego przygotowania zawodowego, tzw. biznesmenów-amatorów, o niskim poziomie wiedzy, działających na podstawie błędnych założeń rynkowych, co jest szczególnie istotne w sytuacji pogorszenia się koniunktury gospodarczej. Można przyjąć, że przynajmniej w latach dobrej koniunktury liczba nawet tych słabiej lub średnio dostosowanych firm może wzrastać z każdym kolejnym rokiem. Jednakże pojemność rynku, podobnie jak określonych siedlisk w naturze, jest w naturalny sposób ograniczona. Tak więc nowe firmy, które poprzez analogię do biologii mogą być postrzegane jako osobniki młodociane, nie mają równych szans na konkurowanie z firmami mocno już w rynku osadzonymi. W wyniku ostrej konkurencji pomiędzy poszczególnymi podmiotami firmy takie najczęściej funkcjonują krótko, a tylko niewielka ich część osiąga wiek dojrzały. Są to podmioty bardziej konkurencyjne od innych, które wyraźnie lepiej dostosowały się do takiego środowiska ekonomicznego, w którym przyszło im funkcjonować.

Podobnie jak to ma miejsce w świecie ożywionym, w którym występuje mnogość form życiowych charakteryzujących się różną wielkością i masą ciała oraz długością życia,

korzystających ze zróżnicowanych źródeł pokarmu, także w świecie firm różnorodność ta jest bardzo duża. Są to zarówno korporacje międzynarodowe, duże firmy wielozakładowe, średnie podmioty i dominujące ilościowo małe i bardzo małe podmioty, np. drobne gospodarstwa rolne. W sprzyjających i ekonomicznie stabilnych warunkach część firm ewoluje i powiększa swoje rozmiary lub przenosi się w nowe regiony. Jest to znane w świecie zwierzęcym jako strategia doboru typu *K*. Firmy te maksymalnie korzystają ze sprzyjających (stabilnych) warunków zwiększając swoją aktywność, rozmiary i tworząc nowe, raczej duże zakłady (filie). W warunkach mniej dogodnych i niestabilnych dla tworzenia nowych firm dominuje typ konkurowania opisany w ekologii jako strategia doboru typu *r*. Powstaje wówczas bardzo dużo małych firm czy też następuje rozdrobnienie gospodarstw, które funkcjonują w zmiennych warunkach ekonomicznych lub prawnych, przy wysokim wskaźniku ich upadku, których miejsce zajmują inne, nowo powstałe podmioty. Przy wysokiej konkurencji wzajemnej, w tym branżowej, np. o nisze rynkowe, firmy te starają się rozwijać szybko, często ryzykownie i są skazane na braniu udziału w ciągłej ostrej walce o byt, czego rezultatem jest poszukiwanie nierzadko skrajnie odmiennych strategii działania.

Z reguły w dłuższym okresie niemożliwa jest prosta egzystencja obok rywala, w warunkach istnienia jednolitej przestrzeni rynkowej, co prowadzi do różnicowania cech zapewniających firmie bycie konkurencyjnym. Można to odnieść zarówno do ich organizacji, jak i asortymentu produkcji, w tym tworzenia unikatowych produktów. W odniesieniu do świata zwierząt można to przyrównać do tzw. konkurencyjnego rozszczepiania cech. Zachowania konkurencyjne, na które skazane są firmy działające na rynku, polegają także na wykorzystaniu szerokiego spektrum możliwości współistnienia i rywalizacji, co umożliwia wypracowanie okresowych relacji z konkurentami [Stabryła 2007]. Zachowanie takie można odnieść do funkcjonującej w ekologii zwierząt strategii konkurencyjnego uwolnienia, tutaj uwidaczniającej się jako koncepcja konfrontacji, której celem jest dążenie do pokonania rywala. Może się to odbyć poprzez dywersyfikację produktów i adresowanie ich do różnych nisz rynkowych. Konfrontacja ta może mieć także łagodniejszą formę polegającą na samooграниczaniu ekspansji i wkraczaniu na bezpieczniejsze tereny lub rynki, co można odnieść do tworzącego się nowego paradygmatu rozwoju nazwanego ekonomią umiaru [Bałtowski 2016].

PODSUMOWANIE

Zarówno w ekologii zwierząt, jak i w ekonomii oraz „ekologii firm” naturą konkurencji jest przede wszystkim jej powszechność, wszechobecność i uniwersalność. Przyroda dysponuje zasobami o ograniczonej dostępności i to właśnie stanowi o konieczności ciągłego konkurowania ze sobą osobników należących do tak bardzo rozległego królestwa zwierząt, do którego zalicza się i człowiek. Tym, co nas może odróżniać w tym względzie, jest przedmiot konkurencji. W świecie ludzkim nie wszystko, co jest bardzo użyteczne, ma wysoką cenę. Przykładem tego jest choćby woda konieczna do życia dla wszystkich organizmów, stosunkowo tania i jeszcze łatwo dostępna. Odwrotnym przypadkiem są zaś np. niezwykle drogie i cenne z ekonomicznego punktu widzenia, rzadkie kamienie oraz metale szlachetne, niemające jednak zwykle dużej przydatności do życia. Wydaje się więc, że świat zwierząt jest w tej sferze dużo bardziej pragmatyczny, ponieważ konkuruje o takie zasoby, które mają zapewnić realne korzyści dla przeżycia i lepszego dostosowania się do środowiska. Wynika z tego, że natura konkurencji w świecie zwierząt i wśród ludzi ma nieco inne założenia, co jest podstawą do odrzucenia tezy o istnieniu pełnej analogii „substratów”

konkurencji. Zwierzęta wydają się także bardziej racjonalne i lepiej wyspecjalizowane niż ludzie odnośnie wyboru zasobów, o które konkurują. Konkurencja jest jednak konieczna dla podtrzymania równowagi zarówno w świecie zwierząt, jak i w świecie firm i korporacji.

Powyższe, krótkie rozważania potwierdzają, że nie ma prostych odpowiedzi na pytanie, co robić, aby nie przegrać tej odwiecznej batalii, jaką jest objawiająca się poprzez konkurencję walka o byt. Zbyt nieśmiała strategia konkurowania lub choćby przejściowe wycofanie się z konkurencji może skutkować tak sukcesem, jak porażką, podobnie jak strategie zbyt agresywne, które mogą być ryzykowne. W świecie ustawicznej konkurencji, w którym tzw. Czerwona Królowa nie daje chwili wytchnienia w biegu po kolejne adaptacje, zwierzęta, które wyginęły w procesie ewolucji, po prostu odpadły w tym wyścigu konkurencyjnym odbywanym wraz z innymi gatunkami zwierząt. Także, co obecnie obserwuje się coraz częściej, przegrały konkurencję z ludźmi wkraczającymi do ich ekologicznych nisz. Takie współzawodnictwo mogą przegrać lub też wygrać zarówno gatunki zwierząt bardzo dużych, jak i bardzo małych – i analogicznie duże korporacje i małe firmy. Dlatego w ekologii zwierząt i w „ekologii firm” najważniejsze jest bezwzględne dążenie do dostosowania się do panujących warunków środowiska, które ustawicznie podlegają zmianom. Zapewne dlatego też wykształciło się tak wiele strategii promujących konkurowanie w świecie zwierząt i w ekonomii firm.

Jednak największe szanse na w miarę bezpieczne trwanie w konkurencyjnym wyścigu o byt wydaje się dawać strategia pośrednia – ani zbyt agresywna, ani zbyt uległa, tj. strategia umiaru. Szczególnie warte podpatżenia u zwierząt wydają się te mechanizmy zapewniające przetrwanie, które mogłyby poprawić wypracowanie strategii współpracy, wzajemnej współodpowiedzialności oraz zaufania w ramach podmiotów gospodarczych i społecznych.

LITERATURA

- Adamik Anna, 1998: *Kształtowanie przewagi konkurencyjnej*, „Ekonomia i Organizacja Przedsiębiorstwa”, nr 6, s. 6.
- Ansoff Harry Igor, 1985: *Zarządzanie strategiczne*, PWE, Warszawa, s. 11-16.
- Bałtowski Maciej, 2016: Od ekonomii umiaru do gospodarki umiaru – rola państwa, [w] *Ekonomia umiaru realna perspektywa? Nowy paradygmat Grzegorza W. Kołodko*, J. Pach, K. Kowalska, S. Szyja (red.), PWN S.A., Warszawa, s. 103-106.
- Baker Robin, 1996: *Sperm wars*. Fourth Estate, London, s. 7-18.
- Darwin Karol, 1959: *O powstawaniu gatunków. Dzieła wybrane, t. 2*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa, s. 100-102.
- Dawkins Richard, 1989: *The selfish gene*, Oxford University Press, s. 181-199.
- Domańska Katarzyna, 2008: *Pozycje konkurencyjne przedsiębiorstw przemysłu mleczarskiego na Lubelszczyźnie*, „Roczniki Naukowe SERiA” t. X, z. 3, s. 22-30.
- Glabiszewski Waldemar, 2004: *Kształtowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa*, „Ekonomia i Organizacja Przedsiębiorstwa”, nr 4, s. 16-17.
- Godziszewski Bogdan, 2001: *Zasobowe uwarunkowania strategii przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń, s. 24-27.
- Gorynia Marian, 2009: Teoretyczne aspekty konkurencyjności, [w] *Kompendium wiedzy o konkurencyjności. Zasobowe uwarunkowania strategii przedsiębiorstwa*, M. Gorynia, B. Łaźniewski (red.), Wydawnictwo UMK, Toruń, s. 58-60.
- Haffer Rafał, 2002: *System zarządzania jakością w budowie przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw*, Wydawnictwo UMK, Toruń, s. 44-53.
- Kaleta Andrzej, 2000: *Strategie konkurencji w przemyśle*, Wydawnictwo AEO Langego, Wrocław, s. 20-21.
- Kaniowska Katarzyna, 1985: *Dychotomia natura – kultura, jako szczególnie problem etnologii*, „Etnografia Polska”, t. XXIX, z. 1, s. 25-32.
- Kelly Kevin, 1997: *The New Biology of Business*, [w] *Rethinking the Future*, R. Gibson (red.), Nicholas Brealey Publishing, London, s. 250.

- Krebs Charles, 1997: Oddziaływanie między gatunkami: Konkurencja, [w] *Ekologia. Eksperymentalna analiza rozmieszczenia i liczebności*, PWN, Warszawa, s. 211-239.
- Kwaśnicki Witold, 2001: *Zygmunta Haryga logika ekonomii*, „Gospodarka Narodowa”, nr 10, s. 20.
- Łomnicki Adam, 1997: Ekologiczne i behawioralne konsekwencje ewolucji, [w] *Zarys mechanizmów ewolucji*, H. Krzanowska (red.), PWN, Warszawa, s. 202-251.
- Łomnicki Adam, 2011: *Jak długo może istnieć życie bez doboru naturalnego*, „Wszechświat”, 10-12, s. 247-251.
- Manteuffel Ryszard, 1987: *Filozofia rolnictwa*, PWN, Warszawa, s. 3-21.
- Morgan Gareth, 1999: *Obrazy organizacji*, PWN, s. 30-45.
- Musiał Kamila, Wiesław Musiał, 2011: *Ekstrapolacja hipotezy Czerwonej Królowej z nauk przyrodniczych do ekonomicznych w aspekcie konkurencyjności i postępu*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu”, t. 13, z. 8, s. 159-164.
- Musiał Wiesław, Kamila Musiał, 2012: *Altruism in biology regarding disinterested forms of action in economy (selected aspects)*, „Acta Scientiarum Polonorum. Seria Oeconomia”, nr 11(2), s. 45-55.
- Niedokos Kazimiera, 1997: *Natura konkurencji*, „Materiały i Prace Instytutu Funkcjonowania Gospodarki Narodowej”, t. 73 (LXXIII), s. 24-39.
- Obłój Krzysztof, 2001: *Logistyka przewagi konkurencyjnej*, „Przegląd Organizacji”, nr 9, s. 283-285.
- Porter Michael, 2006. *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, Wydawnictwo MT Biznes, s. 25-26.
- Rafiński Jan, 1997: Gatunek i specjacja, [w] *Zarys mechanizmów ewolucji*, H. Krzanowska (red.), PWN, Warszawa, s. 283-285.
- Ridley Matt, 1993: *The Red Queen. Sex and the Evolution of Human Nature*, Viking Books, s. 72-75.
- Stabryła Anna, 2007: *Zarządzanie strategiczne w teorii i praktyce firmy*, PWN, Warszawa, s. 63-67.
- Stachak Stanisław, 2013: *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Difin, Warszawa, s. 47-56.
- Strojny Jacek, 2010: *Konkurencyjność międzynarodowa sektorów rolno-spożywczych państw Unii Europejskiej w ujęciu dynamicznym*, „Zeszyty Naukowe UR. Seria Rozprawy”, z. 339, s. 194.
- Szarski Henryk, 1997: *Zarys historii i próba oceny obecnego stanu ewolucjonizmu*, [w] *Zarys mechanizmów ewolucji*, H. Krzanowska (red.), PWN, Warszawa, s. 357-377.
- Szopik Katarzyna, 2007: *Innowacyjność przedsiębiorstw w aspekcie wzrostu konkurencyjności gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 453, s. 295-300.
- Weiner January, 1999: *Organizm wśród organizmów*, [w] *Życie i ewolucja biosfery*, PWN, Warszawa, s. 334-354.
- Weiner January, 2007: *Kłopoty z bioróżnorodnością*, „Wszechświat”, 108(7-9), s. 177-180.

Kamila Musiał, Wiesław Musiał

COMPETITION IN NATURE AND THE NATURE OF COMPETITIVENESS IN ECONOMICS
– SELECTED EXAMPLES OF ANALOGIES BETWEEN ANIMALS AND ECONOMICS

Summary

The aim of the article was to present the problem of competition in nature with respect to the kingdom of animals and the sphere of economics on the example of firms, e.g. small agricultural holdings. This paper is a review; it is based on the method of analogy, which purpose is to diagnose and compare the phenomena of competition among animals and in the economics. Analogies between animals and the economic sphere were looked for. It was noted that there are various strategies of competitiveness adapted by living organisms and by firms. The considerations on the nature of competitiveness show that in nature it is not possible to be permanently competitive in relation to other organisms. What is more, this situation may apply by analogy to the economic reality, which favours competitiveness.

Prof. dr hab. Wiesław Musiał
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Instytut Ekonomiczno-Społeczny
Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków
e-mail: rrmusiał@cyf-kr.edu.pl

Adres do korespondencji
Dr Kamila Musiał
Instytut Zootechniki, Państwowy Instytut Badawczy
Dział Technologii, Ekologii i Ekonomiki Produkcji Zwierzęcej
ul. Krakowska 1, 32-083 Balice
e-mail: kamila.musiał@interia.pl